

SAVIVALDYBIŲ VAIDMUO KOORDINUOJANT GYVENTOJŲ PREKYBINIO APTARNAVIMO IR PASLAUGŲ TEIKIMO SISTEMĄ

Vytautas Vengrauskas

Profesorius socialinių mokslų
habilituotas daktaras
Vilniaus universiteto Prekybos
ekonomikos katedra
Saulėtekio al. 9, 2040 Vilnius
Tel. (370 2) 76 89 86
El. p. vytautas.vengrauskas@ef.vu.lt

Liudmila Bagdonienė

Vyresn. asistentė socialinių
mokslų daktarė
Kauno technologijos universiteto
Verslo administravimo katedra
K. Donelaičio g. 20, 3000 Kaunas
Tel. (370 2) 20 18 49
El. p. liudmila.bagdoniene@af.ktu.lt

Rima Žitkienė

Asistentė
Kauno technologijos universiteto
Verslo administravimo katedra
K. Donelaičio g. 20, 3000 Kaunas
Tel. (370 2) 20 18 49
El. p. rima.zitkiene@af.ktu.lt

Straipsnyje apžvelgiama Lietuvos gyventojų prekybinio aptarnavimo sistemos padėtis, pateikiami Kauno miesto prekybos, maitinimo ir buitinių paslaugų įmonių tinklo penkerių metų tyrimų rezultatai, išryškinantys pereinamojo į rinką laikotarpio šios sistemos funkcionavimo problemas ir patvirtinantys būtinybę koordinuoti jos formavimąsi.

Įvadas

Pereinamoju į rinką laikotarpiu dėl vykdomos privatizacijos, naujų prekybos ir paslaugų įmonių steigimo, neįvertinant gyventojų poreikių, bei nepakankamo valdžios institucijų dėmesio vykstantiems procesams buvo sugriauta planinės ekonomikos metais suformuota gyventojų prekybinio aptarnavimo sistema.

Problema – gyventojų prekybinio aptarnavimo sistemos plėtros stichiškumas ir būtinybė ją koordinuoti valstybės ir savivaldybių lygmeniu.

Tikslas – įvertinti teoriniu ir praktiniu aspektais savivaldybių vaidmenį, sprendžiant to-

kius opius socialinius klausimus kaip moksleivių ir studentų maitinimo, gyventojų prekybinio aptarnavimo ir įmonių, teikiančių paslaugas, išdėstymo šalies teritorijoje problema. Remdamiesi atliktais tyrimais, parodysimė dabartinę padėtį šalyje ir išdėstysimė galimus šių problemų sprendimo variantus.

Tyrimų rezultatai

Lietuvoje dar tęsiamos valdymo reformos. Priimami nauji įstatymai, taisomi anksčiau priimti. Visą miestų ūkį tvarko savivaldybės. 1994 m. liepos 7 d. priimtas Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas reglamentuoja savivaldos institucijų organizavimo

ir veiklos tvarką, jų kompetenciją, ekonominės veiklos pagrindą ir kitą veiklą. Atrodytų, kad šis įstatymas leidžia savivaldybėms spręsti visus svarbiausius gyventojų bendruomenės ekonominius ir socialinius klausimus.

Suprantama, kad įstatymas negali numatyti visų savivaldos niuansų, bet 15 straipsnyje, išdėstant miesto Tarybos savarankiškąją kompetenciją, visiškai pamirštas gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo sistemos reguliavimo savivaldybės teritorijoje klausimo sprendimas. Šio straipsnio 18 punkte pabrėžiama, kad savivaldybės tvirtina miesto ir miestelių plėtojimo generalinį planą arba schemas. Juk, pavyzdžiui, miesto teritorijos plėtojimo generalinis planas dar nereiškia, kad yra įvertinama esama miesto gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo sistema ir kaip ji bus plėtojama naujose miesto teritorijose.

Vietos savivaldos įstatymo 17 straipsnio, kur išdėstyta mero įgaliojimai ir kompetencija, 5 punkte sakoma, kad meras „organizuoja vaikų ir jaunimo bendrąjį lavinimą ir papildomą ugdymą, suaugusiųjų bendrąjį ugdymą, rūpinasi gyventojų kultūros ugdymu, bendrosios ir etnokultūros puoselėjimu, organizuoja gyventojų pirminę sveikatos apsaugą ir sergamumo prevenciją, ligonių, invalidų ir senelių slaugą, rūpinasi teritorijos sanitarija ir kad būtų laikomasi higienos bei gamtos apsaugos reikalavimų, plėtoja gyventojų poilsio ir turizmo industriją“. Matome, kad meras įgaliojamas spręsti daug svarbių miesto ir jo gyventojų socialinių, kultūrinių klausimų, bet gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo infrastruktūros kūrimas, plėtojimas paliktas savieigai. Tik tuo turbūt galima paaiškinti, kad daug mažų Lietuvos kaimų gy-

ventojų negali įsigyti kasdienės paklauskos prekių vietoje, o priversti eiti 3–6 kilometrus į artimiausią parduotuvę. Taip atsitiko todėl, kad vartotojų kooperatyvai mažuose (smulkiuose) kaimuose, kuriuose yra 3–10 sodybų, panaikino (likvidavo) jiems nerenabilius parduotuves. Privacių parduotuvių dėl mažo gyventojų skaičiaus taip pat neįsteigta. Štai tokių kaimų gyventojai liko be parduotuvių, o jų prekybiniu aptarnavimu nesirūpina nei seniūnijos, nei savivaldybės. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnyje pažymėta, kad „Valstybė gina vartotojo interesus“. Deja, vietos savivaldos įstatyme ginami ne visi vartotojo interesai. Manome, kad gyventojams turėtų būti sudarytos sąlygos nusipirkti būtiniausių prekių jų gyvenamojoje vietoje, o ne už keleto kilometrų. Sovietų laikais ši problema buvo išspręsta, o dabar, besiformuojančios rinkos ekonomikos sąlygomis, viskas palikta savieigai. Kuo šių kaimų gyventojai kalti, kad pas juos dėl mažo gyventojų skaičiaus buvo likviduotos parduotuvės. Turbūt kyla teisėtas klausimas, o kas rinkos ekonomikos sąlygomis turėtų spręsti prekybos, maitinimo, buitinio aptarnavimo įmonių tinklo formavimo, pasiskirstymo šalies teritorijoje klausimus.

Šalies Vyriausybė, savivaldybės turi sudaryti panašias sąlygas visiems šalies gyventojams įsigyti prekių, gauti norimų paslaugų. Kitais tariant, šios ir kitos valstybinės institucijos turi koordinuoti gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo sistemos kūrimą. Europos Sąjungos šalių patirtis rodo, kad jose gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo sistemos sukūrimo tobulinimas nėra palikti savieigai, t. y. rinkos savireguliacijai.

1994 metų Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas nepalietė svarbiausių gyventojų bendruomenės ekonominių ir socialinių klausimų, tai šią spragą galėjo ištaisyti 1995 metais priimtas Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. Tačiau ir šiame įstatyme neminima prekybos, viešojo maitinimo, buitinio aptarnavimo ir kitų paslaugų įmonių tinklo planavimo šalies teritorijoje tvarka. Šio įstatymo trečiojo straipsnio 3 punkte nurodyta, kad reikia „formuoti gyvenamųjų vietovių ir infrastruktūros sistemų politiką“. Lieka neaišku, kas įeina į gyvenamųjų vietovių, miestų infrastruktūros sistemą. Galima iškelti dar vieną panašų klausimą, susijusį su bendrojo lavinimo mokyklų mokinių, studentų maitinimu. Mūsų jaunosios kartos maitinimo problema palikta saviveigai. Privatizuojamos mokyklų valgyklos, o moksleivių, studentų maitinimo klausimai palikti spręsti jiems patiems ir jų tėvams. Deja, dauguma moksleivių dėl sunkios materialios padėties negali sumokėti už priešpiečius ar pietus mokyklose – vietoje pietų pasitenkinama bandele ir arbata. Rinkos sąlygomis galima teigti, kad tai moksleivių tėvų reikalas ir čia niekas negali suteikti pagalbos. Tačiau šią problemą reikia vertinti plačiau – tai mūsų tautos ateitis, kiekvieno jauno piliečio sveikatos sutrikimai gali ateityje brangiai kainuoti valstybei. Išsivysčiusių šalių patirtis rodo, kad šiems klausimams jų vyriausybės, savivaldybės suranda lėšų visiškai ar iš dalies kompensuoti mokyklose už pietus mažesnes pajamas gaunančių šeimų vaikams, sudarytos studentų maitinimo lengvatų. Maitinimo lengvatų moksleiviams, studentams tebetiekiamos Baltarusijoje, Rusijoje, nors šių šalių ekonominė

būklė daug blogesnė nei mūsų šalyje. Šalies Vyriausybė, savivaldybės čia paminėtų problemų nesprensdžia, nes to neleidžia jų biudžetai. Tačiau tai nereiškia, kad šių problemų sprendimas turi būti atidėtas ateičiai, kai ekonominė padėtis kiek pagerės. Keista, tačiau vidaus prekybos, maitinimo, buitinių paslaugų objektams savivaldybės skyrė dėmesį tik jas privatizuodamos. Atrodė, kad šių objektų privatizacija iš esmės išspręs miestų, miestelių, kaimo gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo problemas. Stambiuose miestuose gyventojai mažiau turi problemų įsigydami kasdienės paklausos prekes. Mūsų atlikti Kauno mieste 1993–1997 metais tyrimai rodo, kad įvyko nemažų poslinkių prekybos ir maitinimo įmonių tinkle. Tai patvirtina ir 1 lentelės duomenys.

Galima išskirti du laikotarpius: pirmasis – 1993–1995 metai ir antrasis – 1995–1997 metai. Pirmam laikotarpiui būdinga, kad, be privatizuotų parduotuvių, buvo atidaromos naujai pastatytos arba įrengtos kitose patalpose parduotuvės. Be to, jų daugėjo, o kioskų – mažėjo. Iš esmės pradėjo kisti prekybos tinklo sudėtis. Tai ypač charakteringa antram laikotarpiui, kai 1997 metais, palyginti su 1995 metais, sumažėjo maisto prekių parduotuvių ir labai padaugėjo ne maisto prekių parduotuvių. Ne maisto prekių parduotuvių dalis iš bendro jų skaičiaus 1997 metais buvo 54,7 proc., arba 2 punktais daugiau nei 1993 metais. Panašios tendencijos ir 1998 metų I pusmetį. Maisto prekių parduotuvių padidėjo nežymiai, tačiau padidėjo jų prekybos plotas, nes parduotuvės pradėjo plėsti savo patalpas. Ne maisto prekių parduotuvių kasmet daugėja gana tolygiai. Nuo 1993 m. iki

1 lentelė. Kauno miesto prekybos ir viešojo maitinimo įmonių skaičiaus kitimas

Įmonės	Skaičius metų pabaigoje			Dinamika %
	1993 m.	1995 m.	1997 m.	
1. Prekybos įmonės	1060	1166	1309	123,5
1.1 parduotuvės	709	928	1075	151,6
1.1.1 maisto prekių	335	402	358	114,2
1.1.2 ne maisto prekių	374	526	717	191,7
1.2 kioskai	351	238	234	63,2
2. Viešojo maitinimo įmonės	287	330	302	108,6
2.1 restoranai, kavinės	126	141	142	112,7
2.2 valgyklos	30	21	25	83,3
2.3 specializuotos įmonės	13	38	20	153,8
2.4 kitos	118	130	115	97,5

1998 m. II pusmečio atsirado 287 parduotuvės.

Nepaisant miesto prekybos tinklo teigiamų poslinkių, yra ir neigiamų, kurie rodo, kad ne visų miesto gyvenamųjų rajonų gyventojams sudarytos palankios sąlygos patenkinti savo poreikius: įsigyti reikiamų prekių ar gauti atitinkamų paslaugų. Atliktų tyrimų duomenimis, keliuose miesto pakraščiuose rajonuose, pavyzdžiui, Jiesioje, I ir II Birutėje, Ž. Šančiuose, Šilainiuose trūksta ne tik maisto, bet ir ne maisto prekių parduotuvių. Veršlininkai, tikėdamiesi greito ir didesnio pelno, naujas prekybos įmones atidaro miesto Centre ir Senamiestyje.

Miesto infrastruktūros sudedamoji dalis yra ir viešojo maitinimo įmonės. Jų kitimo tendencijos Kauno mieste nagrinėjamu laikotarpiu patvirtina, kad šalies ekonominė būklė negerėja ir nedidėja gyventojų perkamasis pajėgumas. Per nagrinėjamąjį laikotarpį viešojo maitinimo įmonių padidėjo 8,6 proc. Sumažėjo valgyklų, o 2,9 karto išaugo specializuo-

tų įmonių. 53,3 proc. visų viešojo maitinimo įmonių sutelkta miesto Centre ir Senamiestyje. Vienas iš svarbių viešojo maitinimo įmonių veiklos ypatumų tas, kad lankytojų skaičių jose ir verslo sėkmę lemia įmonės vieta. Taigi, jeigu kituose miesto rajonuose viešojo maitinimo įmonių yra palyginti mažai, tai nereiškia, kad šių rajonų gyventojai naudosis Centro ar Senamiėsčio maitinimo įmonių paslaugomis. Dėl to viešojo maitinimo įmonių pasiskirstymas miesto teritorijoje taipogi reikalauja, kad savivaldybė turėtų jų plėtojimo koncepciją.

Įvyko didelių ir Kauno miesto buitinių paslaugų įmonių tinklo pokyčių (žr. 2 lentelę).

Išanalizavus buitinių paslaugų įmonių tinklo ir teritorinės pasiūlos kitimą 1993–1998 metais Kauno mieste, galima teigti, kad:

- Buitines paslaugas teikiančių įmonių per analizuojamą laikotarpį padaugėjo. Didžiausią įtaką tam turėjo naujų įmonių kūrimasis. Padaugėjo gyventojams buitines paslaugas teikiančių darbuotojų. Šioje veiklos sferoje įsi-

2 lentelė. Buitinių paslaugų objektų skaičiaus kitimas 1993–1998 metais

Paslaugos	Objektų skaičius				Dinamika (1993 = 100 %)
	1993	1994	1995	1998	
A. PAGAL FUNKCINĘ PASKIRTĮ					
<i>1. Atkuriančios daiktų vartojamąsias savybes</i>					
1.1. Avalynės taisymas	30	39	37	31	103
1.2. TV ir radijo aparatūros taisymas	4	6	7	6	150
1.3. Buitinės technikos taisymas	5	6	5	7	140
1.4. Cheminis valymas	9	8	10	14	156
1.5. Juvelyrinių gaminių taisymas	4	5	4	4	100
1.6. Skalbimas	15	14	18	20	133
1.7. Automobilių taisymas ir priežiūra	48	74	74	119	248
1.8. Laikrodžių taisymas	10	9	7	10	100
1.9. Galanterijos gaminių taisymas	1	1		2	200
<i>2. Gaminančios naują gaminį</i>					
2.1. Raktų gaminimas	3	3	7	12	400
2.2. Drabužių siuvimas	9	13	18	17	189
2.3. Trikotažo mezgimas	3		1		
2.4. Baldų gamyba	*	*	*	4	*
<i>3. Tenkinančios žmogaus asmeninius poreikius</i>					
3.1. Kirpyklų ir kosmetinės priežiūros paslaugos	37	54	86	130	351
3.2. Fotopaslaugos	21	16	32	21	100
3.3. Pirčių paslaugos	1	1	2	1	100
<i>4. Sudarančios nuomos galimybes</i>					
4.1. Laidojimo paslaugos	5	3	3	7	140
4.2. Nuoma	8	10	11	30	375
5. Kitos	10	12	10	3	30
B. PAGAL PASLAUGŲ TEIKIMO VIETĄ					
1. Teikiamos atskirose įmonėse	222	274	332	438	197
2. Teikiamos kompleksuose	18	14	14	18	100
Iš viso	240	288	346	456	190

tvirtino privati nuosavybė. Racionalesnis ta-
po įmonių darbo režimas. Visa tai galima įvar-
dyti kaip teigiamas įmonių veiklos kitimo ten-
dencijas.

• Nors buitinių paslaugų įmonių ir padau-
gėjo, kai kurių paslaugas teikiančių įmonių
(pirčių, fotoateljė, laikrodžių taisyklų) skai-
čius liko nepakitęs arba padaugėjo labai ne-

daug (avalynės taisyklų, skalbyklų). Įmonių struktūros analizė parodė, kad paslaugų teikėjai orientuojasi į pelningiausias buitines paslaugas (1998 metais automobilių remonto ir kirpyklų bei kosmetinės priežiūros paslaugas teikiančios įmonės sudarė 55 procentus visų įmonių) arba veiklą, kurios paklausa yra garantuota (laidojimo paslaugos, raktų gamyba).

- Daugiausia buitinių paslaugų įmonių per analizuojamą laikotarpį buvo sukonzentruota miesto centrinėje dalyje (1998 metais – 46,7 proc.). Miesto pakraštyje esančiuose gyvenamuosiuose rajonuose buitinių paslaugų įmonių buvo labai mažai, o kai kur nebuvo nė vienos.

Būdingas 1993–1998 metų teritorinės buitinių paslaugų pasiūlos bruožas – jos nelygiavertiškumas. Miesto centrinėje dalyje vartotojams buvo siūloma plati buitinių paslaugų nomenklatūra. Vos kelios paslaugos sudarė pakraščiuose esančių Kauno miesto sektorių buitinių paslaugų pasiūlą, tačiau ir čia dominavo pasirenkamo pobūdžio (kirpyklų ir kosmetinės priežiūros, fotoateljė, automobilių remonto) paslaugos. Standartinių paslaugų paklausa liko arba nepatenkinta, arba gyventojai turėjo ieškoti šių paslaugų kitose miesto rajonuose.

- Buitinių paslaugų įmonių tinklo ir teritorinės pasiūlos formavimasis yra dinaminis procesas, reikalaujantis savireguliacijos ir reguliavimo mechanizmo sąveikos. Koordinuojamas buitinių paslaugų įmonių tinklo plėtos procesas gali padėti subalansuoti šių paslaugų pasiūlą ir paklausa.

Panašūs mažmeninės prekybos, viešojo maitinimo, buitinių paslaugų įmonių tinklo pokyčiai vyko ir šalyje. Paminėtina, kad 1996

metais jau 91,9 proc. visų šalies parduotuvių buvo privačios, o vartotojų kooperacijai priklausė tik 6,8 proc. bendro parduotuvių skaičiaus, o 1993 metais jų buvo 29,5 proc. Nors vartotojų kooperacijos mažmeninės prekybos vaidmuo labai sumažėjo, bet kaimo vietovėse 1996 metų pabaigoje jai priklausė 60,9 proc. visų parduotuvių. Šie skaičiai patvirtina, kad privatus kapitalas į kaimo mažmeninę prekybą ateis vėliau, kai neliks pelningesnių vietų.

Abejotina, ar kaimo, miestelių ir miesto gyventojai labiau pritaris Vietos savivaldos įstatymo 17 straipsnio 5 punkte išdėstytiems mero įgaliojimai ir kompetencijai, kad jis „plėtoja gyventojų poilsio ir turizmo industriją“, o ne gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo sistemą, apie kurią niekur įstatyme neužsimenama. Sprendžiant šią ir kitas straipsnyje iškeltas problemas, pirmiausiai reiktų apžvelgti jas teoriniu požiūriu. Galbūt Lietuvos Respublikos Vyriausybė, savivaldybės mano, kad gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo problemas išspręst pati rinkta. Neabejotina, kad iš dalies šias problemas gali išspręsti pati rinkta veikiant jos dėsniams ir nesikišant valdžios struktūroms. Pavyzdžiui, galima manyti, kad kaimuose, kur dėl mažo gyventojų skaičiaus nėra parduotuvių, gyventojai išsikelia iš tų kaimų arba kiekvienas šią problemą sprendžia pats.

Panašiai galima teigti, kad veikiant paklausos ir pasiūlos dėsniumi, po keleto metų ne maisto prekių parduotuvių atsiras ir mieste, ir Kauno miesto pakraščiuose rajonuose. Pagyvėjus ekonomikai, sumažėjus bedarbystei, padidėjus darbo apmokėjimui vis daugiau tėvų galės sumokėti už vaikų priešpiečius ir pietus mokyklose. Žinoma, tik neaišku, kada tai įvyks, ir kiek iki to laiko bei kokiam skaičiui

būsimų motinų, tėvų, darbininkų, tarnautojų ir pan. bus rimtai pažeista sveikata, taip pat nėra jokių garantijų, kad jų vaikai gims sveiki. Tenka pripažinti, kad Ūkio ministerijos rengiamose šalies ekonomikos prognozėse visiškai nekalbama apie vidaus prekybą, o nagrinėjama ir prognozuojama užsienio prekyba. Manome, kad tai klaidinga nuostata teoriniu ir praktiniu požiūriu. Juk vidaus prekyba yra užsienio prekybos barometras. Nesuformavus valstybės politikos vidaus prekybos atžvilgiu, galimas netolygus jos tinklo, prekių apyvartos pasiskirstymas šalies teritorijoje, neaiškūs vidaus prekybos plėtojimo prioritetai. Manome, kad tai valstybės kompetencijos klausimas. Pamažu formuojamos apskritys. Kiekviena apskritis formuos savo regioną ne tik ekonominiu, bet ir pirkėjų požiūriu. Vienų dabartinių regionų vaidmuo silpnės, kitų išliks toks pats, o gal ir išaugs. Todėl jau dabar svarbu teoriniu ir praktiniu aspektu nagrinėti šalies mastu būsimus šių regionų gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo sistemos pokyčius. Autoriai pritaria F. Tannery nuomonei, kad sparčiai didėjančiai paslaugų sferai būtina jos plėtros strategija ir ją rengiant reikia įvertinti tris dimensijas:

- 1) teritorijos plėtotę,
- 2) paslaugų veiklos koordinavimą,
- 3) paslaugų plėtotės pagrindimą (pranc. *justification*) (žr. pav.).

Teritorijos plėtotės strategija numato paslaugų teikimo galimybių sudarymą ir išplėtimą esančioje ir būsimoje paslaugų pasiūlos sistemoje. Paslaugų veiklos plėtros efektyvumas priklauso nuo *koordinavimo strategijos*, numatančios ir organizuojančios visus reikalingus paslaugų teikėjus. Paslaugų teikėjai rengia pa-

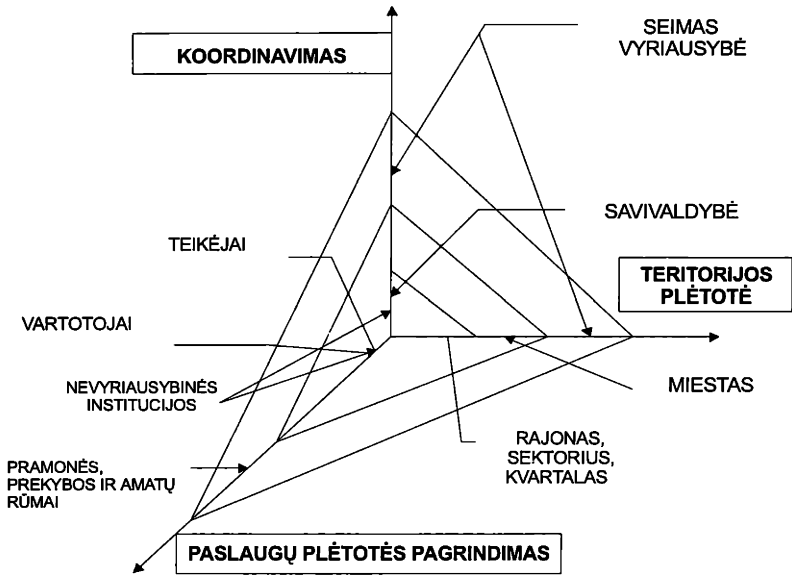
slaugų pagrindimo strategiją, kuri įgyvendinama kasdienėje veikloje.

Būtina pabrėžti, kad paslaugų plėtros strategijos turėtų būti valstybės ir vietinio lygmenų. Valstybės lygmeniu nustatomos teritorijų plėtotės tendencijos, reglamentuojama ir koordinuojama ūkio veikla ir nustatomi ekonominiu ir socialiniu požiūriu pagrįsti šios veiklos prioritetai. Valstybės įtaka buitinių paslaugų plėtrai yra labai ribota ir pasireiškia netiesiogiai, o koordinuojant kitus ekonominius procesus.

Valstybės *teritorijų plėtotės strategija* padeda suderinti fizinių ir juridinių asmenų ar jų grupių, visuomenės, savivaldybių ir valstybės teritorijos naudojimo ir veiklos šioje teritorijoje plėtojimo sąlygų interesus. Lietuvos teritorijų plėtotę reglamentuoja Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas, kuriame numatyta, kad teritorijų planavimas – tai kraštotvarkos reguliavimo procesas ir procedūra teritorijos ir žemės naudojimo tikslinei paskirčiai, prioritetams, aplinkosaugos, paminklosaugos ir kitoms sąlygoms nustatyti, žemės, vandens, gyvenamųjų vietovių, gamybos ir infrastruktūros sistemai formuoti, gyventojų užimtumui reguliuoti, fizinių ir juridinių asmenų veiklos teritorijoje plėtojimo teisėms nustatyti.

Valstybės teritorijos plėtotės planavimas sudaro sąlygas sudaryti sveiką ir harmoningą gyvenamąją, darbo ir poilsio aplinką, kurti lygiavertes visoje šalyje gyvenimo sąlygas, formuoti gyvenamųjų vietovių ir infrastruktūros sistemų plėtojimo politiką ir t. t.

Bendrasis teritorijų plėtotės planas yra pagrindas plėtoti joje infrastruktūrą, t. y. įvairių veiklos sričių, aptarnaujančių ūkį ir gyventojus, kompleksą.

Pav. Paslaugų plėtros dalyviai ir jų sąveika

Valstybė vykdo *koordinavimo strategiją*, nustatydamą ūkio veiklos prioritetus ir sudarydama atitinkamas tokios veiklos prielaidas. Viena iš prioritetinių Lietuvos ūkio plėtros krypčių yra paslaugų veikla. Valstybės poveikis skirtas ne tik veiklai, bet ir jos vykdytojams. Valstybės priimti vartotojų teisių, konkurencijos įstatymai ir kiti norminiai aktai reguliuoja ir koordinuoja paslaugų vartotojų ir teikėjų santykius. Veiklos koordinavimo valstybės lygmeniu funkciją turėtų atlikti ir smulkaus ir vidutinio verslo skatinimo programa (SVV). Prekyba ir paslaugos – smulkaus verslo pavyzdžiai. SVV programos gairių įgyvendinimas turėtų suteikti stiprų impulsą jų plėtrai.

Savivaldybė – tai valstybės teritorijos dalis, kurios gyventojų bendruomenė turi valstybės garantuotą savivaldos teisę reguliuoti ir tvarkyti visuomenės reikalus bei tvarkyti ir tenkinti gyventojų poreikius. Žmogui turi būti sudarytos sąlygos patenkinti savo poreikius jo gyvenamojoje vietoje. Daugumą ekonominių, socialinių, dvasinių gyventojų poreikių patenkina įvairios paslaugos. Rinkos ekonomikoje viena iš galimų miesto savivaldybės poveikio paslaugų plėtrai formų pasireiškia per miestui priklausančios teritorijos plėtotę. Miesto savivaldybės atstovaujamoji (taryba) ir vykdomoji (valdyba) valdžia tvirtina ir įgyvendina savivaldybės teritorijos plėtojimo ge-

neralinį planą, kuris numato gamybinės veiklos, gyvenamųjų masyvų, poilsio zonų ir t. t. plėtotę. Miesto zonavimo projektai leidžia nustatyti įvairių miesto komunikacijų, tinklų trasas, galimas gatves, padeda išvengti netinkamo ir neekonomiško miesto plėtojimo.

Numatydama būsimųjų gyvenamųjų rajonų vietą ir užstatymo pobūdį (daugiaaukščiai ar individualūs namai) bei gyventojų skaičių, savivaldybė turėtų įvertinti ir paslaugų infrastruktūros plėtros būtinybę. Šiuo požiūriu jos funkcija – būtinų socialinės paskirties objektų vietos numatymas planuojamoje teritorijoje. Jei zonavimo projekte numatomos vietos gyvenamiesiems namams statyti, tai čia turėtų būti planuojamos vietos švietimo ir mokyimo, sveikatos priežiūros, prekybos, maitinimo, buitinių ir kitų paslaugų įmonėms, kurių veiklos rezultatai patenkintų vartotojų poreikius. Vienos kurios nors paslaugos eliminavimas teritorijoje sukelia gyventojų diskomfortą. Teritorijų zonavimo projektų įgyvendinimas reikalauja griežtos kontrolės, nes vietoj vienu socialinės paskirties objektų gali atsirasti kitų (pavyzdžiui, vietoj parduotuvės degalinė ar automobilių taisymo įmonė). Pelningiausių paslaugų teikėjai stengiasi užimti patogiausias teritorijos vietas, neatsižvelgda-

mi į vartotojų poreikius ir interesus. Tai įrodo gausūs šiandienės praktikos pavyzdžiai. Būtinumą parengti miesto teritorijos plėtotės planą, numatant vietas paslaugų įmonėms, patvirtina ir darbe pateikti buitinių paslaugų prieinamumo tyrimo rezultatai.

Išvados

Manome, kad šalies mastu turėtų būti parengta gyventojų prekybinio aptarnavimo ir paslaugų teikimo sistemos koncepcija, kuri vėliau būtų detalizuota atskirų teritorijos administracinių vienetų programose. Savivaldybės, būdamos tokių programų dalyvės ir koordinatorės, galėtų pasinaudoti atliktų tyrimų duomenimis, kurie padėtų nustatyti, kiek, kokių ir kuriose vietovėse trūksta prekybos, maitinimo ir paslaugų įmonių. Reikia pasinaudoti rinkos ekonominėmis, ūkinėmis, finansinėmis ir kitomis priemonėmis, kurios paskatintų verslininkus steigti reikiamas įmones. Taip būtų galima išspręsti prekybos, maitinimo ir paslaugų įmonių tinklo formavimo, tolygaus jų pasiskirstymo teritorijoje klausimus, kurie turi esminės įtakos vartotojų poreikiams patenkinti ir sėkmingai verslo plėtrai.

Literatūra

1. Clifford G. The Retail Development Process: Location, Property and Planning. London and New York, 1994.
2. Pajuodis A. Mažmeninės prekybos teritorinė organizacija. Vilnius, 1995 (hab. daktaro disertacijos rankraštis).
3. Ross L. Davies, Retail Planning Policies in Western Europe. London and New York, 1995.
4. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas // Žinios, 1995. Nr. 107-2391.

5. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1993. 120 p.
6. Lietuvos vartotojų kooperacijos 1996 m. ūkinės veiklos rodikliai. Vilnius, 1997.
7. Tannery F. Les trois dimensions de la stratégie dans les activités de service // Revue française de gestion, 1997, mars-avril-mai.
8. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Žinios, 1994. Nr. 55-1049.
9. Jokūbaitis S. Trys banginiai, ant kurių išplauksime sausi // Kauno diena, 1995. Nr. 8 (14425).

THE ROLE OF MUNICIPAL ADMINISTRATION IN ADJUSTING THE SYSTEM OF TRADE AND SERVICE

Summary

The goal is to show the role of municipal administration when solving such social problems as pupils and students' catering, network of trade and service enterprises, and its dislocation in the country. According to the research made the present situation and possible ways of their solution are analyzed. The investigation data show some improvement in the dislocation of trade, catering, and household service enterprises.

The current law of municipal administration does not solve the problem of adjusting the system of trade and service.

The government, municipal administrations have to create similar conditions to all inhabitants to purchase goods, to get the service they wish. It means these and some other state institutions have to coordinate the creation of the systems of trade service and service rendering. The experience of European countries shows that the improvement of the above mentioned systems is not left to itself, i. e. to market self-regulation.

It is suggested to prepare the conception of trade and service system that would be more detailed in separate programs. The authors agree with F. Tannery

that the sphere of service having been highly increased it is necessary to have its development strategy the three dimensions of which – territory expansion, coordination of service activity, and substantiation of service development – are to be taken into account when creating it. The strategies of service development should be of state and local levels as well.

Planning of the development of state territory creates the conditions to have equal conditions of living all round the country, to form the policy of the development of residential areas and infrastructure systems, etc. The state leads the coordination strategy determining the priorities of economic activity and making the certain preconditions to carry out such the activity. Town authorities (municipal administration and council) affirm and accomplish the general plan of territory development in which the development of industrial activity, residential areas, recreation zones, etc. are considered. The municipal administration ought to consider the necessity of the development of service infrastructure. To fulfill this one has to use economical and financial possibilities of the market economics.

Įteikta 1998 metų spalio mėn.